ARGUMENT

Lingviştii nu trebuie să uite niciodată – repeta adesea Eugeniu Coşeriu, cu un dozaj bine calculat de seriozitate şi umor – că limbajul există prin şi pentru vorbitori, şi nu prin şi pentru lingvişti. Chiar şi lingvistica, ştiinţa care studiază din toate perspectivele posibile limbajul uman, poate fi o lingvistică pe înţelesul tuturor, aşa cum ne-o arată şi titlul unei cunoscute lucrări a unui cunoscut lingvist român[1]. De aceea, cu excepţia unor secvenţe ceva mai „tehnice", lucrarea noastră este accesibilă nu doar specialiştilor, ci şi unui cititor-vorbitor obişnuit. De altminteri, dintre cele trei lingvistici componente, după cum vom vedea, ale *lingvisticii integrale*, *lingvistica limbii* e cel mai aproape de calificativul de lingvistică „pentru vorbitori". Destinatarii principali ai cărţii de faţă rămîn totuşi elevii şi studenţii de la ştiinţe umaniste (filologii, în primul rînd) şi toţi cei preocupaţi de limbaj şi de uimitoarea diversitate lingvistică a planetei noastre.

Aşadar lucrarea aceasta, care nu are pretenţia de a fi altceva decît una de *haute vulgarisation*, se adresează deopotrivă specialiştilor în formare şi publicului larg. Uneori abordarea strict lingvistică este dublată de una mai flexibilă, de multe ori interdisciplinară, combinînd problemele limbajului cu cele ale istoriei, geografiei, culturii în general. Perspectiva noastră încearcă să urmărească cele mai noi tendinţe în clasificarea limbilor lumii, cele mai spectaculoase dintre acestea încercînd să coroboreze şi să fructifice în lingvistica limbilor lumii unele teorii şi descoperiri revoluţionare din domenii precum arheologia[2], paleoantropologia[3] şi mai ales genetica[1]. După cum vom vedea,

[1] E vorba, desigur, de lucrarea lui Alexandru Graur, *Lingvistica pe înţelesul tuturor*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972. Acest titlu, adesea parafrazat ironic mai ales de către lingvişti, părea cam egalitarist chiar pe vremea comunismului. În realitate, e vorba de o lucrare nu atît de popularizare, cît de iniţiere în problemele complexe ale lingvisticii generale.

[2] Exemplificăm cu celebra Ipoteză Kurgan a Marijei Gimbutas (1921-1994), care relaţionează lingvistica comparată cu arheologia şi poziţionează patria primitivă a indo-europenilor (care au înlocuit o civilizaţie matriarhală preindoeuropeană pe care autoarea a numit-o „cultura preistorică a zeiţei-mamă") între Volga şi Ural.

[3] Cele mai vechi fosile hominide şi umane descoperite pînă acum plasează leagănul omenirii în Africa.

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

geneticieni precum Luca Cavalli-Sforza sau lingvişti ca Joseph Greenberg şi Merritt Ruhlen relaţionează înrudirea unor populaţii (pe baza studierii ADN-ului uman) cu limbile vorbite de aceste populaţii şi se ajunge, în unele situaţii, la noi clasificări genealogice ale limbilor lumii, cu tendinţa argumentării existenţei unor macro-familii lingvistice. Noile ipoteze lingvistice de tip *macro-*, care propun perspective la nivel planetar, se sprijină aşadar pe fundamente interdisciplinare.

Acest volum nu-şi propune decît arareori să reia sau să rezume marile teorii sau contribuţiile fundamentale din acest domeniu. Preferăm, în acest scop, să facem trimiterile bibliografice necesare. Încercarea noastră doreşte, în primul rînd, să realizeze o deplasare a centrului de interes către evidenţierea unor noi teorii şi practici în clasificarea genealogică şi tipologică a limbilor lumii şi relevarea contribuţiei în acest domeniu a şcolii integraliste, adică a lingvisticii promovate de Eugeniu Coşeriu şi discipolii săi.

În cele mai multe cazuri e vorba de simple conspecte referitoare la clasificările genealogică şi tipologică existente, însă cu aducerea în discuţie a unor idei novatoare, unele general acceptate, altele acceptabile, parţial sau total, altele respinse vehement şi unanim. În situaţia în care nu există informaţii noi şi importante referitoare la o mare familie, familie sau ramură, subiectul este expediat de noi rapid, în cîteva rînduri.

Era, apoi, imperios necesară actualizarea bibliografiei într-un domeniu în care în ultimii 50 de ani s-a publicat enorm. Bibliografia actualizată constă şi în ghidarea spre o serie de resurse electronice, către site-uri specializate, dintre care unele cuprind anchete lingvistice cu sunet şi imagine, arhive, hărţi lingvistice sau volume ce pot fi consultate on-line etc. Epoca globalizării informaţiei îşi face simţită din plin prezenţa în domeniul lingvisticii limbilor lumii. În acest răstimp nu doar că au fost studiate sute de limbi despre care înainte nu

[1] În ultimii 30-40 de ani genetica umană a făcut progrese extraordinare, îndeosebi în studierea ADN-ului mitochondrial şi a cromozomului Y. Rezumînd, s-a ajuns la concluzia că toţi oamenii care populează astăzi planeta moştenesc ADN-ul mitocondrial al unei femei (aşa-numita *Eva mitocondrială*) care a trăit în Africa acum 160.000 de ani. Toţi bărbaţii de astăzi moştenesc cromozomul Y de la un bărbat (aşa-numitul *Adam Y-cromozomic*) care a trăit acum aproximativ 140.000 de ani, probabil tot în Africa. Populaţiile africane san şi sandawe sînt, genetic, cel mai apropiate de *Eva mitocondrială*. Teoria *Out of Africa*, adică cea a originii africane unice a omului modern, numită şi *recent single-origin hypothesis*, întruneşte după 1990 cvasi-consensul oamenilor de ştiinţă. Ea afirmă că *homo sapiens arhaic* a evoluat către *homo sapiens modern* doar în Africa (cele mai multe opţiuni are estul Africii) cu 200.000-100.000 de ani în urmă. De aici, acum aproximativ 80.000 de ani, a migrat în afara Africii şi a înlocuit progresiv populaţii umane anterioare, precum *omul de Neandertal şi homo erectus*. Ipoteza concurentă, cea a apariţiei simultane în mai multe regiuni ale globului a omului modern (*teoria policentrică*), are tot mai puţini adepţi.

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

se ştia aproape nimic şi s-au publicat monografii dedicate lor, dar au apărut numeroase noi lucrări de sinteză teoretică şi practică, unele renovînd sau chiar reconstruind din temelii teorii vechi şi foarte vechi şi fiind, tocmai de aceea, întîmpinate cu multă reticenţă sau criticate şi respinse cu vehemenţă.

Multe edituri importante au iniţiat serii şi colecţii speciale dedicate lingvisticii limbilor lumii, în care au publicat mii de titluri, incluzînd perspective teoretice, dar şi numeroase monografii dedicate unor limbi rare, multe dintre ele avînd un statut de limbă periclitată sau chiar recent dispărută. De pildă editura Peeters[1] are, doar la litera L, următoarele serii legate de tema noastră: *Limbă şi civilizaţie iraniană, Limbi şi culturi africane, Limbi şi culturi ale Africii negre, Limbi şi culturi din Pacific, Limbi şi societăţi ale Americii tradiţionale, Limbile lumii, Lingvistică generală*, dar întîlnim şi alte serii precum *Collection linguistique de la Société de linguistique de Paris, Mémoires de la Société de linguistique de Paris. Nouvelle Série, Bibliothèque des Cahiers de Linguistique de Louvain, Sociolingvistică, Descrieri de limbi şi monografii etnolingvistice, Dicţionar de rădăcini semitice* etc. De Gruyter Mouton[2] cuprinde peste 10.000 de titluri în colecţia *Linguistics and semiotics* în care, dintre cele consacrate limbilor lumii, peste 2.000 au în vedere limbile Europei. Colecţia *Language Learning* a editurii Routledge conţine seriile *General Language Reference, Languages of Africa, Languages of Asia, Languages of Eastern Europe, Languages of Scandinavia, Languages of Western Europe, Languages of the Middle East*, dar şi *Routledge Language Family Series* în care regăsim monografii consacrate descrierii generale (tipologice, genealogice, geografice, sociolingvistice etc.) a marilor familii de limbi. Editurile unor mari universităţi ale lumii au şi ele colecţii speciale *Languages and linguistics*, ca de pildă Cambridge University Press[3], Oxford University Press[4], M.I.T. University Press[5]. Aproape toate marile edituri europene au colecţii speciale de lingvistică[6], Editorial Gredos[7] (*Biblioteca Románica Hispánica*) etc. În România se remarcă Editura Universităţii din Iaşi (colecţia *Logos*), Editura Universităţii din Bucureşti, Editura Institutul European, Iaşi (*Ştiinţe ale limbajului*), Presa Universitară Clujeană, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj etc. Multe volume apar în format clasic, pe

[1] V. pentru cataloage www.peeters-leuven.be
[2] http://www.degruyter.com/page/448
[3] http://www.cambridge.org/
[4] http://ukcatalogue.oup.com/
[5] https://mitpress.mit.edu/
[6] V. vol. *Linguistics Bibliography* (publicaţie cu apariţie anuală începînd din 1949; conţine peste 380.000 de referinţe bibliografice); variantă online: http://bibliographies.brillonline.com/browse/linguistic-bibliography
[7] http://www.editorialgredos.com/

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

hîrtie, dar sînt însoțite şi de mijloace de stocare a sunetului şi imaginii, sau apar în întregime în format e-book. Unele monografii lingvistice, dotate cu înregistrări de sunet şi imagine au o valoare inestimabilă, mai ales în cazul limbilor pe cale de dispariție sau în cazul celor care deja şi-au pierdut şi ultimul vorbitor.

De asemenea trebuie precizat faptul că există numeroase site-uri specializate[1] în descrierea şi studierea limbilor lumii, cum ar fi *Ethnologue: Languages of the World* (cel mai accesat site dedicat limbilor lumii, care publică, anual, şi un volum cu date actualizate). Există şi instituții continentale a căror activitate este consacrată studierii unor limbi africane, asiatice, oceanice, australiene, amerindiene etc. şi a căror activitate se concretizează în înregistrări, lucrări descriptive, transcrieri fonetice, adoptarea unor alfabete pentru limbi care nu dispun de scriere, realizarea de atlase lingvistice, activități de normare a unor limbi, de promovare a unor politici lingvistice de ocrotire a unor limbi periclitate sau defavorizate etc.

Lingvistica românească a limbilor lumii are reprezentanți cu adevărat remarcabili în plan mondial, cu lucrări importante, multe dintre ele publicate sau traduse în limbi de circulație internațională. Unele tratează probleme ale lingvisticii indo-europene, dintre care trebuie să amintim volumul lui Theofil Simenschy şi al lui Gheorghe Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene* (1981) sau pe cel al Luciei Wald şi al lui Dan Sluşanschi, *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene* (1987).

Şcoala românească de romanistică este considerată una dintre cele mai bune din lume, romaniştii români[2] publicînd lucrări considerate fundamentale în acest domeniu (v., printre altele, volumele colective *Enciclopedia limbilor romanice* sau *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*). Amintim şi celebra lucrare a lui Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*. Evoluție. Curente. Metode, 1962[3], ediția a II-a, 1970 tradusă în engleză, germană, spaniolă, rusă, portugheză şi italiană. Iorgu Iordan şi Maria Manoliu mai publică *Introducere în*

[1] V. *Bibliografia electronică* din cadrul *Bibliografiei generale* a prezentului volum.

[2] Amintim cîteva nume mai importante: Eugeniu Coşeriu, Iorgu Iordan, Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, Maria Manoliu-Manea, Maria Iliescu, Sanda Reinheimer Rîpeanu, Ecaterina Goga, Michaela Livescu, Alexandru Niculescu, Ileana Oancea, Miorița Ulrich, Mariana Ploae Hanganu, Maria Theban, I. Fischer, H. Mihăiescu, Constant Maneca, Dan Sluşanschi, Sorin Stati, Liliana Macarie, Valeria Neagu, Dan Munteanu Colán etc. Pentru lucrările lor v. *Bibliografia specială: Limbi romanice* şi *Bibliografia generală*.

[3] E vorba de o ediție revizuită şi adăugită a lucrării *Introducere în studiul limbilor romanice*. Evoluția şi starea actuală a lingvisticii romanice, publicată în 1932 la Institutul de Filologie Română de la Iaşi.

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

lingvistica romanică (1965), tradusă în spaniolă cu titlul *Manual de lingüística románica* (1989).

Şi cartea lui Marius Sala *De la latină la română* (1998) cunoaşte o ediţie franceză, *Du latin au roumain* (1999), una japoneză, *Ratengo kara rumaniago he-rumania goshi* (2001), una spaniolă, *Del latín al rumano* (2002), una italiană, *Dal latino al romeno* (2004) şi una engleză, *From Latin to Romanian* (2005). Volumul *El problema de las lenguas en contacto*, UNAM, México, 1988 cunoaşte o ediţie românească revizuită, *Limbi în contact*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997 şi una spaniolă: *Lenguas en contacto*, Gredos, Madrid, 1998. În domeniul romanisticii, Marius Sala mai publică *Le judéo-espagnol* (1976), *L'unité des langues romanes* (1996), precum şi o serie de lucrări scrise în colaborare, cum ar fi *El léxico indígena del español de América. Apreciaciones sobre su vitalidad* (1977). Lucrarea *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, scrisă împreună cu Ioana Vintilă-Rădulescu, are o foarte cunoscută şi foarte des citată ediţie franceză, care constituie o versiune revăzută şi mult adăugită: *Les langues du monde. Petite encyclopédie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică – Les Belles Lettres, Bucureşti-Paris, 1984. Structura articolelor acestui volum este descrisă astfel de unul dintre autori: „Fiecare articol cuprinde indicarea poziţiei limbii în cauză în cadrul clasificării [...], enumerarea ţărilor în care se vorbeşte şi evaluarea numărului de vorbitori după sursele existente la acea dată. Se descrie apoi pe scurt structura fonologică, gramaticală şi lexicală a limbii respective, insistîndu-se asupra trăsăturilor caracteristice. Este prezentată structura dialectală, cu semnalarea caracteristicilor principalelor dialecte. Se înfăţişează de asemenea periodizarea istoriei limbii, cu caracterizarea celor mai importante etape şi evidenţierea trăsăturilor proprii fiecăreia şi a influenţelor suferite. Nu lipsesc nici elementele referitoare la istoria limbii literare – în special la primele texte – şi la caracteristicile sistemului de scriere. În încheiere sînt semnalate influenţele exercitate asupra altor limbi, romanice sau neromanice”[1].

În domeniul lingvisticii limbilor, prima sinteză românească importantă poate fi considerată capitolul IV. *Ramificaţiile şi clasificarea limbilor* din cunoscutul *Tratat de lingvistică generală* (coordonat de Al. Graur, S. Stati şi Lucia Wald) şi publicat de Editura Academiei, Bucureşti, 1971[2]. Subcapitolele

[1] Ioana Vintilă-Rădulescu, *Romanistica românească din utimele două decenii*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XLVII, nr. 1-6, 1996, pp. 255-256.

[2] Alexandru Graur, Sorin Stati, Lucia Wald (coordonatori), *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971. Subcapitolul IV.B. *Clasificarea limbilor* (pp. 431-519) conţine următoarele teme (autorii sînt puşi între paranteze): 1. Limbi artificiale (Ioana Prioteasa), a. Limbi artificiale apriori, b. Limbi artificiale mixte, c. Limbi artificiale aposteriori; 2. Diver-

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

referitoare la clasificarea limbilor sînt semnate de Ioana Prioteasa (*Limbi artificiale*), Lucia Wald (*Diversitatea limbilor*), Al. Ionaşcu (*Clasificarea tipologică*), Elena Slave (*Clasificarea genealogică*).

Nu trebuie uitate nici cursurile de teoria limbii şi lingvistică generală adresate studenţilor de la facultăţile de filologie, dintre care amintim volumul coordonat de Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, ediţia a III-a revizuită şi adăugită, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972 (capitolele care ne interesează sînt cap. V. *Probleme de lingvistică generală*, subcap. 4. *Clasificarea limbilor*. Clasificarea tipologică (morfologică) a limbilor[1] – Alexandru Ionaşcu şi subcap. 5. şi 6. semnate de Cicerone Poghirc, *Clasificarea genealogică a limbilor* şi *Familiile de limbi*). Mai amintim cursul lui Ariton Vraciu de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, *Lingvistică generală şi comparată*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980 (capitolele 11. *Clasificarea limbilor*, a. *Clasificarea genealogică*, b. *Clasificarea tipologică* şi 12. *Limbi internaţionale construite*, pp. 241-284); Emil Ionescu, subcap. 3.2. *Clasificarea limbilor*, în vol. *Manual de lingvistică generală*, Editura ALL, Bucureşti, 1992, pp. 26-33; Eugen Munteanu, cap. VII. *Clasificarea limbilor*. Criteriul tipologic şi criteriul genealogic în vol. *Introducere în lingvistică*, Polirom, Iaşi, 2005, pp. 152-186; Nadia Anghelescu, *Introducere în studiul limbii*, Editura Universităţii

sitatea limbilor (Lucia Wald); 3. Clasificarea tipologică (Al. Ionaşcu), a. Scurt istoric, b. Clasificarea morfologică tradiţională, c. Teoria lui Edward Sapir, d. Cercetările tipologice şi analiza cantitativă, e. Critica noţiunilor tipologiei tradiţionale, f. Criterii fonologice, sintactice şi lexicale în tipologie, g. Tipologia sistematică şi universaliile lingvistice, h. Relaţii şi implicaţii ale tipologiei; 4. Clasificarea genealogică (Elena Slave); 5. Echivalenţa idiomurilor (Ioana Prioteasa); 6. Posibilitatea traducerii (Ioana Prioteasa); 7. Traducerea automată (Ioana Prioteasa), a. Scurt istoric, b. Calculatorul electronic şi traducerea automată, c. Cîteva probleme de analiză şi sinteză în traducerea cu maşina.

Subiecte interesante pentru tema noastră abordează şi subapitolul IV.C. *Contactul dintre limbi*, din care enumerăm cîteva: *Vocabularul internaţional, Limbi mixte, Dialecte intermediare* (Teodora Popa-Tomescu) sau *Limbi internaţionale; limba unică a viitorului* (Elena Slave).

[1] Din perspectiva datelor actuale e uşor amuzantă următoarea observaţie a autorului: „Pe suprafaţa globului pămîntesc se vorbesc foarte multe limbi. Numărul total al lor nu este, deocamdată, precizat. [...] Pe măsură ce aceste idiomuri vor fi studiate mai amănunţit, cercetătorii îşi vor da, probabil, seama că în multe cazuri e vorba de fapt de dialecte – mai mult ori mai puţin deosebite – ale uneia şi aceleiaşi limbi. De la numărul – vădit exagerat – de peste 2.000 se va ajunge, probabil, la 1.000 sau chiar la o cifră mai mică reprezentînd numărul total al limbilor vorbite pe suprafaţa globului". După cum vom vedea, cifra estimativă actuală a numărului de limbi vorbite pe glob se situează între 6.000 şi 9.000.

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)

din Bucureşti, Bucureşti, 2007 (capitolul IV. *Compararea limbilor*: 1. *De ce şi cum seamănă limbile între ele*; 2. *Comparaţia genealogică*; 3. *Comparaţia tipologică* şi capitolul V. *Limbile „noastre" şi limbile „celorlalţi"*: 1. *Limbile Europei*; 2. *O limbă familiară: limba română*; 3. *Ce sunt limbile „exotice" şi cum le tratăm*). Cursul Ioanei Vintilă-Rădulescu, *Introducere în lingvistica generală*, Editura Pro Universitaria, Bucureşti, 2006[2] este menit, în întregime, să ofere „imaginea de ansamblu – absolut necesară, în contextul globalizat de astăzi, tuturor cetăţenilor, dar mai ales filologilor – asupra limbilor vorbite pe glob şi a sistemelor de scriere folosite de-a lungul timpului, astfel încât să poată situa mai bine în acest cadru limbile pe care le studiază şi care sunt atât de diferite ca origine, structură şi scriere – de la engleză, franceză, germană, italiană şi spaniolă la arabă şi japoneză" (p. 7). Ioana Vintilă-Rădulescu, cel mai important specialist român contemporan în lingvistica limbilor lumii, îşi structurează cursul în trei mari părţi: A. *Clasificarea limbilor* (I. *Clasificarea genealogică a limbilor*; II. *Clasificarea tipologică a limbilor*; III. *Clasificarea socio-lingvistică a limbilor*; IV. *Uniunile lingvistice*); B. *Scrierea* (I. *Sisteme de scriere*; II. *Transliterarea şi transcrierea*; III. *Alfabete speciale*); C. *Aplicaţie: Limbile statelor europene*. O lucrare a aceleiaşi autoare punea în prim plan perspectiva sociolingvistică asupra limbilor în epoca globalizării: *Sociolingvistică şi globalizare*, Editura Oscar Print, Bucureşti, [2001]. Dintre capitolele volumului amintim: *Sociolingvistică şi globalizare, Clasificarea limbilor şi a sistemelor de scriere, Configuraţia sociolingvistică a lumii (Europa, Asia, America, Africa, Australia, Oceania), Sociolingvistică, globalizare şi drepturile omului*.

Trebuie să ne referim aici şi la perspectiva originală pe care o aduce volumul lui Ioan Oprea, *Comunicare culturală şi comunicare lingvistică în spaţiul european*, Institutul European, Iaşi, 2008. Un spaţiu lingvistic şi cultural atît de eterogen îşi găseşte un fond unificator în *comunicare*, pe care autorul o înţelege ca „transfer de elemente (culturale şi lingvistice) şi ca circulaţie a valorilor culturale, având drept rezultat o relativă omogenizare conceptuală, interpretativă, comportamentală". Viziunea inedită a acestui volum este dată în principal de arhitectura lui complexă, care îmbină lingvistica limbajului cu lingvistica limbilor şi cu lingvistica textului/discursului, pe fondul considerării limbajului ca formă fundamentală a culturii umane.

În „topul" preferinţelor studenţilor filologi, în frunte se află însă amintita enciclopedie, *Limbile lumii*, a lui Marius Sala şi a Ioanei Vintilă-Rădulescu şi mai vechiul volum *Ce limbi se vorbesc pe glob*, publicat de Lucia Wald şi Elena Slave în 1968.

BDD-B760-02 © 2015 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-09-16 03:07:17 UTC)